Een beeld van een aderlating door het openen van de ‘moederader’. Het olieverfschilderij is van de Leidse kunstschilder Matthijs Naiveu. Het is rond 1700 gemaakt.
FOTO WELLCOME COLLECTION

>> niet serieus te nemen oudere vrouw. Geheel terzijde: veel vrouwen verliezen in deze periode zoveel haar dat een korte coupe noodzaak is.

Toch waren er ook altijd al positievere geluiden. Als vrouwen niet meer bloeden worden ze juist sterker en gezonder, stelde een enkele arts in de 18de eeuw. En de Franse dokter Maurice Chaslon constateerde: ‘Een plezierige molligheid, een blozende kleur en een perfecte gezondheid komen in de plaats van loomheid, kwellingen en allerlei andere ziekten die voordien gepaard gingen met een pijnlijke menstruatie.’

ONTGIFTEN

Wat is nu de oorzaak van de overgang? Tot 1800 vond men die in het stoppen van de menstruatie. Een maandelijkse bloeding was een natuurlijke manier van ontgiften, veel gezonder dan aderlaten. Vrouwen kregen pas problemen als hun menstruatie stopte.

Overigens konden ook mannen ‘menstrueren’, door hun mond, neus, of anus. Daarmee benaderde zo’n menstruerende man zelfs ‘het toonbeeld van vrouwelijke perfectie in de natuur’, schrijft Knoeff. Voor medici tot ver in de achttiende eeuw was de vrouwelijke fysiologie daardoor de norm.

Toen de geneeskunde meer aandacht kreeg voor organen, werden overgangsklachten niet langer als een menstruatie- maar als een baarmoederprobleem beschouwd. Die baarmoeder kon ‘opstijgen’ en kwalijke dampen verspreiden. Dat leidde tot *vapeurs,* de voorganger van de moderne opvlieger, waarbij vrouwen overrompeld raken door oververhitting en overmatig gaan zweten.

Artsen kregen letterlijk meer zicht op de baarmoeder door het speculum. In 1833 bracht de Franse verloskundige Marie Boivin een vrouwvriendelijke versie op de markt, een ontwerp dat tegenwoordig nog steeds in gebruik is. Via het speculum plaatsten artsen bloedzuigers op de baarmoedermond, al dan niet vastgebonden aan een draad, zodat ze niet kwijtraakten. Die zouden bloedophopingen verlichten. Het speculum leende zich ook voor behandelingen van zweren in de baarmoeder met zoutzuur, salpeterzuur of een gloeiende pook.

Artsen plaatsten ***bloedzuigers*** *op de mond van de baarmoeder*

Het zijn maar enkele voorbeelden van de wrede behandelingen die vrouwen ondergingen. Kijk naar de plaatjes van ringvormige tangen waarmee borsten zonder verdoving werden afgezet: borstkanker moet eeuwenlang een folterende ziekte zijn geweest, en niet alleen vanwege de tumoren.

Halverwege de negentiende eeuw verschoof de medische verklaring voor vrouwenklachten van de baarmoeder naar de eierstokken. De overgang werd volgens artsen veroorzaakt door een tekort aan oestrogenen. En eigenlijk leeft die opvatting nog steeds.

In die tijd dacht men ook dat het uiterlijk van een vrouw veel zei over haar binnenkant. Vrouwen met een ‘eierstokgezicht’, waardoor ze er moe en mager uitzagen, zouden lijden aan overprikkelde eierstokken. Gevolg daarvan konden vleesbomen zijn, krankzinnigheid, of onwenselijke opvattingen zoals de vurige wens om te studeren. Artsen experimenteerden met ‘eierstoksap’ van dieren, de voorloper van moderne hormoontherapie.

Vaker stuurden ze aan op het verwijderen van eierstokken en soms ook van de clitoris, ter preventie van te veel seksuele opwinding. Deze operaties waren bepaald niet ongevaarlijk. Tijdens de eerste 33 keer dat deze operatie in Nederland werd uitgevoerd, stierven twintig vrouwen. In België overleefden slechts vier van de twintig.

Tegen deze ‘macho-geneeskunde’ ontstond eind negentiende eeuw verzet, onder andere uit feministische kring. De controversiële feministe Marie Carmichael Stopes waarschuwde: ‘Verwacht deze periode geen enkele stoornis – loop hier niet op vooruit.’ Vrouwen moesten zich geen klachten laten aanpraten door de heren medici.

Zo ontstond een maatschappelijke code waarin vrouwen hun klachten ontkenden, aldus Knoeff. De overgang, dat was gezeur. Of zoals een vrouw in de jaren vijftig schreef: ‘Hoe kan, in het midden van een roerige wereld, een intelligente vrouw nou zitten nadenken over de menopauze?’

Tegenwoordig doorbreken bekende en minder bekende Nederlanders (v) geregeld het taboe op de overgang. Ze bekritiseren dan steevast de geneeskunde, die het vrouwelijk lijf te slecht kent, en pleiten en passant voor meer hormoontherapie.

Met deze geschiedenis vol bloed, eierstokken en baarmoeders doorbreekt *Wisseljaren* een heel ander taboe. Knoeff vraagt zich af of vrouwen zich opnieuw moeten laten reduceren tot de biologie van hun voortplantingsorganen, ‘waarin niets anders meer telt dan de ups en downs van hun hormoonhuishouding’. Ze pleit voor nuchterheid: hormoontherapie kán heilzaam zijn, maar de overgang kun je ook zien als levensfase die niet per se problematisch is.

REFLEXIEF DIER

Zo ontstaat er ook ruimte voor de vraag: is deze fase nog meer dan een hormonaal drama? Eén mogelijk antwoord vond ik in het ruim 35 jaar oude, behoorlijk lijvige *Overgang* van de Australische essayist Germaine Greer. Zij beziet de overgang als een transitie van ‘reproductief dier’ naar ‘reflexief dier’: een vaak turbulente periode waarin ouders sterven, kwaaltjes optreden, eventuele kinderen vertrekken en waarin de publieke nadruk op ‘jong en sexy’ oudere vrouwen negeert.

De overgang is een periode om de balans op te maken, zegt Greer. Dat geeft inzichten die voor jongeren ontoegankelijk zijn, ‘zoals de top van de berg onzichtbaar blijft vanuit het dal beneden’.

Hopelijk maakt *Wisseljaren* met deze medische geschiedenis de weg vrij voor een ruimere verkenning van deze levensfase. Zoals Greer schrijft: ‘Een van de mythen is dat sommige vrouwen niets bijzonders merken in deze periode. Dat zou echt heel jammer zijn, want het is niet het doel van het leven om niets te voelen.’ <<